

BOLALARNI TARBIYASI VA RIVOJLANISHIDA O‘YINLARDAN FOYDALANISH MUAMMOSI

Safoyev Hasan Aminovich, Mamurov Baxrom Baxshulloyevich

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

ANNOTATSIYA

Sog‘lomlashtirishni muhofaza qilish tadbirlariga eng avvalo jismoniy mashklar bilan muntazam shug‘ullanish, ular bilan do‘stlashish, mustaqillikni tarbiyalash, ommaviy jismoniy sog‘lomlashtirish tadbirlarini o‘tkazish va doimiy an‘analarga aylantirish kiradi, Buning uchun shunday tarbiyani eng kichik yoshdan boshlash lozim.

***Kalit so‘zlar:** iroda, mahorat, g‘urur, axloq va odoblilik, faoliyaturf-odat, bilim, ko‘nikma, malaka*

THE PROBLEM OF USING GAMES IN THE EDUCATION AND DEVELOPMENT OF CHILDREN

Safoyev Hasan Aminovich, Mamurov Bakhrom Bakhshulloyevich

Bukhara engineering and technology institute

ANNOTATION

To begin with, health care actions include regular exercise, making friends with them, increasing independence, holding mass physical health events, and establishing permanent traditions. It is essential to begin at a young age.

***Key words:** independence education, wellbeing, physical, national, primary, friendship, permanent traditions.*

Kirish. Milliy va harakatli o'yinlarni bolalarni rivojlantirish vositalaridan biri sifatida chuqur o'rganish va uni pedagogik jihatdan baholash masalasini qo'yish vaqti allaqachon kelgan. Keyingi yillarda kichik yoshdagi bolalar mashg'ulotlari va sporti bilan bog'liq ravishda bu masalaning ahamiyati yanada ortdi, ayniksa, 2010 yil « Barkamol avlod yili » deb atalishi bilan. Bu masala yechimining dolzarbligi yana shu bilan bog'liqki, milliy va harakatli o'yinlarga bir qator holatlarda yetarlicha baho berilmaydi va har doim ham bolalarni tarbiyalashda munosib o'ringa ega bo'lmaydi masalan, arkon bilan sakrash. Maktabgacha jismoniy tarbiya tashkilotchilari oldida turgan turli xil muammolar orasida 5-6 yoshli bolalarda harakat ko'nikmalarini tashkil etish masalasi alohida o'rinni egallaydi. Bu ular maktabga kelgach o'qish-o'rganishning yanada uyushgan darajasiga o'tishlari, jismoniy tarbiya darslarida yanada murakkab vazifalarni bajarishlari bilan bog'liq.

Tomsk shahridagi qator maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarga boshlang'ich harakat texnikasini o'rgatish metodikasini qo'llash bo'yicha olib borilgan kuzatishlarning ko'rsatishicha, bunga ketadigan vaqtning bir qismi oqilona sarflanmaydi. Shu munosabat bilan Tomskdagi № 63, xamda № 21-sonli maktabgacha ta'lim muassasalari bazasida tadqiqot o'tkazildi. Unda olti yoshli bolalarni harakat texnikasiga o'rgatishda yuklamani oqilona taqsimlash bo'yicha 160 ta o'g'il va qiz bolalar ishtirok etdilar.

Tadqiqot natijasida olti yoshli bolalarga bitta mashg'ulotda beshta harakat ko'nikmasini o'rgatish harakatlarning o'xshash jihatlari bo'lgandagina mumkinligi aniqlandi. Olti yoshlilarning harakatlar texnikasini o'zlashtirishi mashg'ulotlar jarayonida ularni takrorlashga bog'liq. Harakatlanish tartibini 10 dan ortiq takrorlash orqali o'rganish bolalardan katta psixologik va amaliy kuch sarflashni talab qiladi. Bitta jismoniy tarbiya mashg'uloti jarayonida o'xshash tuzilishga ega bo'lgan 5 ta harakat ko'nikmasini o'rganish mumkin. Biroq kamida 4 marta takrorlash bilan 2-3 tadan ortiq bo'lmagan elementni o'rganish yetarli hisoblanadi.

I.P. Voloshinaning tajriba ishida umumiy ta'lim dasturi doirasini salomatlik darsi, musiqa mashg'uloti, ashulaga mos harakatlanish, ertalabki gigiyenik badantarbiya

vaqtida va uyqudan keyingi ovozi harakatlanish va musiqaviy daqiqa bilan to'ldirib kengaytirdi. Olingan natijalar tajriba metodikasi ijobiy natija berdi, degan xulosaga kelish imkonini berdi: (tajriba guruhi) dagi 79,5% bolalar eng maqbul darajadagi harakat faolligiga ega.

Moskva shahrining janubi G'arbiy okrugidagi «Futbol o'quv-sog'lomlashtirish markazi» nodavlat ta'lim muassasasining № 1286, № 1141- sonli bolalar bog'chalari bazasida ertalabki badantarbiya, jismoniy tarbiya mashg'ulotlari, musiqa mashg'ulotlari, musiqa jo'rligidagi ritmik harakatlar, harakatli o'yinlar bilan bog'liq sayrlar, psixolog bilan o'yin terapiyasi mashg'ulotlari, uyqudan uyg'otish gimnastikasi, barmoqlar bilan mashq qilish, mutaxassislarning ko'rsatmasi bo'yicha qo'shimcha mashg'ulotlarni o'z ichiga oluvchi maktabgacha tarbiya yoshidagi darajada yaxshilandi

Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim muassasalari ish tajribasi tahlilining ko'rsatishicha, ko'plab o'yinlar, mashg'ulotlar, maishiy tadbirlar kamharakatlilik xususiyatiga ega, buning oqibatida gipodinamika muammosi yuzaga keldi, u maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar sog'ligiga halokatli ta'sir qiladi A.I.Kravchuk harakatli o'yinlarni tashkil etish jarayonida harakatlanishni tarbiyalashda ularni tasnifladi: bular tirmashish, sakrash, yurish, koptokni ilish, yugurish, irg'itish bilan bog'liq o'yinlar.

Tadqiqotchi Y.A.Kirilova maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning harakat faolligini oshirish uchun tajriba guruhidagi bolalar bilan 2 marta-ertalab va kechqurun 25 daqiqa davomida qo'shimcha jismoniy ta'lim mashg'ulotlaridan foydalandi. Tekshirilayotgan davrda bolalarning nafaqat jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari, balki ularning salomatlik ko'rsatkichlari ham yaxshilandi. Biroq muallif bu mashg'ulotlar mazmunini keltirmaydi. Y.N.Chernishenko, V.A.Bolondin ijtimoiy sport tadqiqotlar natijasida 6-10 yoshli bolalar uchun har xil sport turlarining muhimligini aniqladilar. 6 yoshli bolalarning eng ommaviy mashg'ulot turi sport yo'nalishidagi, harakatli o'yinlar ekanligi ma'lum bo'ldi. Ular bilan 44,6% o'g'il bolalar va 25,6% qiz bolalar shug'ullanadi. Yosh o'sib borishi bilan bolalarning sport

o‘yinlariga nisbatan qiziqishlari saqlanib qoladi va 10 yoshda ular bilan 40,3% o‘g‘il bolalar hamda 26,2% qiz bolalar shug‘ullanadilar yoki shug‘ullanishni xohlaydilar.

G.N. Golubeva kuzatuvlarga asoslanib, bolaning atrof muhit sharoitlariga moslashishining asosiy davrlarini shakllantirdi.

Bu davrlar orasida quyidagilar alohida ajralib turadi: kontenatal, yangi tug‘ilgan davr, hayotining birinchi yili, maktabgacha ta’lim muassasasiga qatnay boshlagan davr va maktabgacha ta’lim muassasasidagi ta’lim berish jarayoni. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, harakat faolligini kuchaytirishda tajriba guruhida quyidagilardan foydalanilganda ta’lim jarayonida ko‘rsatkichlarning sezilarli yaxshilanishi yuz beradi:

a) dinamik holatlar tartibidan: mustaqil holatlar faoligining ortishi; mashg‘ulotlarning alohida va umumiy nutqiy aniqligi; diqqat darajasining yaxshilanishi;

b) G.Domanning qo‘l panjalari mosligini yaxshilash metodikasidan: asab tizimining muvofiqlashgan vazifasi, qo‘llarning kuchi, bukiluvchanlikning ortishi;

v) 6 yoshgacha bo‘lgan bolalarni jismoniy tarbiya jarayonida ishlab chiqilgan konsepsiyani amalda ro‘yobga chiqarish quyidagilarni taqozo qiladi:

- harakat faolligi darajasining o‘ziga xosligi va harakatchanlik turini hisobga oluvchi individual tabaqalashtirilgan yondashuv;

- rivojlantiruvchi jismoniy tarbiya — sport muhitini faol harakat tartibining asosiy qo‘zg‘atuvchisi sifatida yaratish.

Muallif maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarga ta’lim berish davrlarida 5-6 yoshli bolalar bilan olib boriladigan jismoniy tarbiya sport ishlarining samaradorligini oshirishda qanday vositalardan foydalanish kerakligini ko‘rsatmaydi.

Asosiy qism. T.S. Usmonxo‘jayev K.M. Maxkamdjonov, F.Xo‘jayevlar fikricha jismoniy tarbiya darsi maktabda o‘quv-tarbiyaviy jarayonning va umumiy tartibning asosiy qismi bo‘lib, kun tartibda, katta tanafusda, kuni uzaytirilgan guruhlarda harakatli o‘yinlarning ahamiyati katta. Ular bolalar orasida do‘stlikni mustaxkamlaydi, axlokiy tarbiyani shakllantiradi, bir-biri bilan bo‘lgan munosabatni yaxshilaydi, ularning xarakat faolligini va qizikishini oshiradi.[3]

Harakatli o'yinlarni tanlash va tashkil etishda jamoali do'stlik munosabatini shakllantiradigan o'yinlarni saralab olish lozim. Bu esa bolalarni jismoniy rivojlanishi va tayyorgarligini yaxshilaydi T.Usmonxujayev Y.Oripov D.D.Sharipova o'tkazilgan ilmiy ishlari bo'yicha ham bolalarda xarakter faolligini oshirish uchun jismoniy sifatlarni kuch, tezkorlik, chakkonlik, chidamlilikni rivojlantirishga karatilgandir. Xarakter sifatlarni tarbiyalada va rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar o'yin tarzda o'tkaziladi, bunda bolalarda qiziqish, faollik, maqsadga intilish oshadi, ko'rsatilgan natijalar yuqori bo'ladi. Bu mashg'ulotlarni imkoni boricha tashkarida, ochiq havoda o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

M.M. Barkoshev o'tkazilgan ilmiy tadqiqot ishi Qirg'iz Respublikasining janubidagi maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiyalash metodikasini uzgachaliklarini ochib bergan .

Keyingi yillarda ekologiyaning salbiy ta'siri natijasida kichik va katta yoshdagi xalk orasida kasallik kupayib uzok umr kurish kamayib bormokda.

Sog'lomlashtirishni muhofaza qilish tadbirlariga eng avvalo jismoniy mashklar bilan muntazam shug'ullanish,ular bilan do'stlashish, mustaqillikni tarbiyalash,ommaviy jismoniy sog'lomlashtirish tadbirlarini o'tkazish va doimiy an'analarga aylantirish kiradi, Buning uchun shunday tarbiyani eng kichik yoshdan boshlash lozim [4].

Adabiyotlar taxlili jismoniy tarbiyaning ko'p qirraliligini ko'rsatadi, uning samaradorligini oshirish xaqida fikrlar xam turli-tumandir.

Bir kator olimlar jismoniy tarbiyaning tibbiy- pedagogik muammolariga katta e'tibor bilan qarab ilmiy tadqiqot ishlarini olib borganlar.Bu to'plagan ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bolalar jismoniy rivojlanish xolatini iqlim sharoit, region,urf-odatlarini aniqlashga ko'maklashadi,ularni hisobga olgan holda jismoniy tarbiya tizimida xalq va milliy o'yinlarni musobaqa shaklga olib kelish, bolalar organizmining rivojlanishiga yordam beradi hamda bolalar oldiga yangi talablar qo'yish imkoniyatlar yaratadi.

Bulardan tashqari bolalarning jismoniy rivojlanishi, jismoniy tayyorgarligi sathini aniqlashda nafaqat region va iqlim sharoit balki yil faslini xam hisobga olgan holda maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni jismoniy tarbiya masalalarini rejalashtirish lozim.

Jismoniy rivojlanish va jismoniy tayyorgarlik salomatlikning asosiy omillaridan bo'lib ko'pgina olimlar tomonidan o'rganilgan. Masalan: X.A.Meliyev .O'zbekistonning hozirgi sharoitida maktabgacha va kuyi sinf yoshidagi bolalarning xarakat faoligini o'rganib borib, respublikaning tabiiy, iklimi va ijtimoyi xususiyatlarini fasllar almashinuvi, xarakatning keskin o'zgarishi kuyosh radiatsiyasining oshib ketishi, milliy urf-odatlar va xakozolar ko'rsatadiki, bularsiz o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalash jarayonini rejalashtirish xamda amalga oshirish mumkin emas.

N.V.Meredith ma'lumotiga ko'ra bolalarning bir asrlik (1860-1960) o'zgarishi xar o'n yil ichida o'g'il bolalar 10 yoshda va qiz bolalar 8 yoshda 1,3 sm.ga qo'shildi. O'smirlik yoshida bu ko'rsatkich 14 yoshli bolalarda va 12 yoshli kiz bolalarda 1,3 sm.ni tashkil qildi. Shunday kilib 100 yil ichida o'smirlar gavda uzunligi 19 sm.ga uzaydi.

Uchinchi gurux olimlar A.A. Gujalovskiy, V.M. Zatsiorskiy V.P.Filin, N.A. Fomin V.A. Ashmarin A.G.Suxaryov E A. Seytxalilov o'tkazishgan tadqiqotlaridan shu narsa ma'lum bo'ldiki, yoshiga nisbatan jismoniy sifatlarni rivojlanishi notekisdir, ya'ni bir xil emas.

Harakatli o'yinlardan bolalar, o'smirlar va yoshlarni umumiy jismoniy rivojlantirishdagi kabi, ayrim sport turlari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni egallash va takomillashtirishda ham foydalanish mumkin.

Harakatli o'yinlar maktabgacha tarbiya yoshidagi bolaning madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi, aql-idroki, tasavvuri, fantaziyasi takomillashadi.

Ijodiy faoliyat sifatida harakatli o'yinlar nafaqat bolalarning harakatga bo'lgan tabiiy ehtiyojini amalga oshiradi, balki harakat masalasining to'g'ri yechimini topish malakasini tarbiyalaydi. O'yin yordamida bola nafaqat atrof olamni bilib oladi, balki uni kashf etadi.

D.B. Elkonin harakatli o'yinlarni 5 guruhga ajratadi:

1. O'xshatma-protsessual o'yinlar va buyumlar bilan o'ynaladigan o'yin-mashqlar.
2. Ma'lum syujet asosida dramalashtirilgan o'yinlar.
3. Murakkab bo'lmagan qoidali syujetli o'yinlar.
4. Syujetsiz qoidali o'yinlar.
5. Ma'lum yutuqqa qaratilgan sport o'yinlari va o'yin-mashqlar (1-jadval).

1.1-jadval

O'yin guruhlariga yosh bo'yicha taqsimlash

O'yin guruhi	Yoshi					
	3-4		5-6		7-8	
	Soni	%	Soni	%	Soni	%
Birinchi	3	20	1	2	-	-
Ikkinchi	8	53	5	11	2	3
Uchinchi	3	20	18	39	22	29
To'rtinchi	1	7	22	48	42	55
Beshinchi	-	-	-	-	10	13
Hamma uchun uchun	15	100	46	100	76	100

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta ta'lim Vazirligi va Respublika metodika kabineti tomonidan tasdiqlangan, K.M. Mahkamjonov, F.K. Nasriddinov, L.M.Semyonova, M.I.Islomova, SH.S.Mirzamahmudovlardan iborat mualliflar guruhi tomonidan tayyorlangan nashr etilgan Maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiya bo'yicha namunaviy dasturda 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan har bir yosh uchun jismoniy rivojlanish va harakat tayyorgarligi ko'rsatkichlari yetarlicha to'liq ko'rsatilgan hamda ularni 1 dan 10 gacha ball tizimidan foydalanib baholash tavsiya etilgan, bu esa yetarlicha yuqori baholashdir.

Shu bilan birga, dasturda mashq estafetalar ham berilgan, lekin harakatli va milliy o'yinlardan jismoniy tarbiya tizimida foydalanish haqida hech narsa deyilmagan. Zero, o'yin faoliyati ayniqsa 5-6 maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda harakat faolligining asosiy shakli hisoblanadi, 6 yoshli bolani maktab jismoniy tarbiya tizimiga tayyorlashda uning ahamiyati yanada ortadi.

Shuni ta'kidlash muhimki, o'yinlarga qo'yiladigan asosiy talab ularning ma'lum darajasidagi murakkablikda bo'lishi. Vazifa juda oson bo'lmasligi kerak, u maktabgacha tarbiya yoshidagi bola uchun yetarlicha murakkab bo'lishi lozim. Faqat faol harakatlanish jarayonidagina, qiyinchiliklarni yengishda bolalar zarur jismoniy tayyorgarlikka ega bo'ladilar, bular sport yo'nalishidagi harakatli o'yinlar hisoblanadi.

Tatariston Respublikasining yoshlar, sport va turizm ishlari bo'yicha vaziri M.M. Bariyevning fikriga ko'ra, bolalar va maktab o'quvchilarining maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlab jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishlari jismoniy tarbiya daqiqalari, harakatli o'yinlar, qo'shimcha mashg'ulotlar kabi turli shakllarda kundalik va majburiy bo'lishi kerak.

Naberejniye Chelni shahridagi maktabgacha ta'lim muassasalarida 2006 yildan boshlab Pedagogika instituti talabalarini jalb qilgan holda bolalar bilan jismoniy tarbiya bo'yicha beshta mashg'ulot o'tkazilmoqda.

Tadqiqotlar Naberejniye Chelni shahridagi № 19-sonli maktabgacha ta'lim muassasasi va «Shatlik» nomli №1-sonli bolalar bog'chasi bazasida o'tkazildi

amaliy tavsiyalar maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiyalash jarayonida harakatli o'yinlarga bo'lgan e'tiborni sport mashg'ulotlari foydasiga pasaytirish maqsadga muvofiq emas. Ularni tabaqalashtirib aniq yo'nalishga muvofiq: alohida jismoniy sifatlar va psixik jarayonlarni, shuningdek, ularni o'zaro aloqador ravishda qo'llagan ma'qul.

Bunda ulardan maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiyalash amaliyotida foydalanishda quyidagi xususiyatlarni nazarda tutish kerak.

Xar bir jismoniy sifatni rivojlantirish besh hafta mobaynida amalga oshirilishi tavsiya etiladi. Bu vaqt orasida bolalar u yoki bu harakatli o'yinni kamida 12 marta

qo'llab ko'rishlari shart. Bolalarning kun tartibiga harakatli o'yinlar ko'pi bilan 2-3 marta (ertalab va kechqurun yoki ertalab, kunduzi va kechqurun) kiritiladi. Bunda har bir o'yin 3 dan 5 martagacha ketma-ket kichkina tanaffus bilan bajariladi.

Jismoniy sifatlar rivojlanish darajasini baholash maqsadida nazorat testi o'tkaziladi. Keyin ilgarigi rejani takrorlash boshlanadi, lekin endi bosh,qa harakatli o'yinlar guruhlarini bilan. Shunday qilib, barcha jismoniy sifatlarni qamrab oladigan jarayon nazorat sinovlarini ham inobatga olganda ko'pi bilan 6-8 oyni tashkil etadi.

Xulosa.

Nazariy tahlil, pedagogik testlash asosida Buxoro shahri maktabgacha tarbiya muassasalarida jismoniy mashg'ulotlarning mavjud yo'nalishi hamda amaliyotiga bolalarning harakat potentsiallarini rivojlantirishga urg'u bergan holda o'zgarishlar kiritish zarurati mavjudligi aniqlandi. Shu maqsadda 3-6 yoshli bolalarning jismoniy sifatlarini maqsadli rivojlantirish texnologiyasi ishlab chiqildi.

-Pedagogik tajriba shuni ko'rsatadiki, barcha jismoniy sifatlar o'zgarishlarining tabiiy yosh xususiyatlarini saqlab qolishgina emas, ayrim hollarda hatto bu jarayonni tezlashtirishga ham erishildi. Bu ko'proq darajada chaqqonlik va egiluvchanlikning rivojlanishiga, kamroq chidamlilik, kuch va tezkorlikning rivojlanishiga taalluqlidir.

- Maktabgacha tarbiya muassasalaridagi jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida tabaqalashtirilgan harakatli o'yinlarni qo'llash texnologiyasi 3-6 yoshli bolalarning harakat potentsiallarini, jismoniy tayyorgarligi potentsiallarini rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, ularni kichik maktab yoshi davriga o'tish uchun tayyorlash sifatini oshiradi [1].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. Darslik A. Abdullaev tahriri ostida. 2001.

Qurbonov Sh., Qurbonov A. Jismoniy mashqlarning fiziologik asoslari. T., "OAJBNT" markazi. 2003.

Абдуллаев М.Ж., Олимов М.С., Тўхтабоев Н.Т. Енгил атлетика ва уни ўқитиш методикаси. Дарслик. “Баркамол файз медиа” нашриёти Тошкент-2017 й. 620 бет

Safojev H. A. Academy nauchno – metodicheskiy jurnal.–Moskva.2020g. Mart, –№ 3 (54). S.82-83

Mirzayev O. S., Ravshanov B. X. SPORTNING VOLEYBOL TURI BO‘YICHA MASHQLARNING KETMA-KETLIGINI TASHKIL ETISH //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – С. 163-166.

Тухтамурадова Н. А., Равшанов Б. Х. ЗНАЧЕНИЕ ГИМНАСТИКИ ДЛЯ ЗДОРОВЬЯ //INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE" INNOVATIVE TRENDS IN SCIENCE, PRACTICE AND EDUCATION". – 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 122-126.